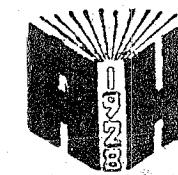

ÂLİM VE ŞAIR TÜRK HÜKÜMDARLARI : 2

M. ŞAKİR ÜLKÜTAŞIR

BABUR ŞAH

**İSTANBUL
AHMET HALİT KİTABEVİ**

1946

(Av-
ator-
ruhu-
le de
mtaz
orun-
yük
tari-
ham-
ndan
naen-
esine

Mirzâ
uvaf-
andı,
gana
ı her
ur'un
na'ya
limur
lmak
yilik-
ı bir

(Av-
ator-
ahu-
le de
mtaz
prun-
üyük
tari-
ham-
ndan
laen-
esine

fırzâ
ıvaf-
ındı,
gana
her
ır'un
a'ya
imur
mak
ylik-
bir

BABUR ŞAH'IN GENÇLİĞİ
«XVI. asır Türk mingatürlerinden»

BABUR ŞAH

(M. 1483-1530 — H. 888-937)

HAYATI : Bir taraftan büyük Hind-Türk (Avrupalılarca büyük Mogul) imparatorluğunun müessisi; diğer taraftan ince, hassas ruhunun, ciddi vukufunun ifadesi olan eserleri ile de Sark ilim ve bilhassa edebiyat âleminin pek mümtaz bir siması bulunan Babur Şah, Aksak Timur'un torunlarından Fergana Emiri Ömer Şeyh Mirzâ'nın büyük oğludur. Babur, 12 Şubat 1483 (6 Muharrem 888) tarihinde Endican'da doğdu. Tam adı Zahirüddin Muhammed Babur'dır. Annesi, Çagatay Han'ın torunlarından Yunus Han'ın kızı Kutluk Nigâr Hanım'dır. Binaenaleyh Babur, ana tarafından Cengiz Han ailesine mensuptur.

Aksak Timur'un torunlarından Ebu Said Mirzâ Timurlular devletinin hudutlarını genişletmeyece muvafak olmuştu. Fakat ondan sonra devlet parçalandı, taksiime uğradı. Semerkand, Buhara, Bedehşan, Fergana havalisinin herbirinde Ebu Said'in dört oğlundan her biri ayrı ayrı hüküm sürmeğe başladılar. Babur'un babası Ömer Şeyh Mirzâ, işte bu taksimde Fergana'ya sahib ve orada hükümdar olmuştu. Bu esnada Timur ailesine mensup beyler, birbirlerinin ülkelerini almak için harbediyorlardı. Babur'un babası, komşu beyliklerden iki hanın müsterek taarruzuna uğradığı bir zamanda vefat etti.

Babur Şah, babası Ömer Şeyh Mirzâ'nın vefat etmesi üzerine 9 Haziran 1494 de Fergana'da onun yerine geçtiği zaman henüz on iki yaşlarında bir çocuktu. Babur, daha sultanatının ilk zamanlarında bir taraftan akrabasının siyasi entrikalarına karşı mücadelelerde bulunmak, diğer taraftan da harici hükümlere mukabele etmek mecburiyetinde kaldı. Kuvvetli düşmanları onu ezdi; başında bulunan adamları hep birer tarafa dağıldı. Fakat o, bütün bu feci olaylar karşısında ülküsünün tahakkuku için fedakârane gayretler göstermekten geri durmadı. Babur Şah'ın en kuvvetli hasmı Özbeklerden meşhur Muhammed Şibanî Han'dı. Babur, birçok mücadelelerden sonra, Semerkand ile Buhara arasında bulunan, Seri Pül'de Şibanî Han'a mağlûp olunca (1501), Taşkend'de bulunan dayısı Çagataylı Mahmud Han'ın yanına iltica etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Şibanî Han da Semerkand, Fergana ve havalisini zaptederek Timur ve Çagatay oglularını Türkistan'dan sürüp çıkardı.

Babur Şah, kaybettiği yerleri bir daha elde edemeyeceğini anlayınca, Maveraünnehî'yi bıraktı; bütün emellerinin tahakkukunu Hindistan'ı zaptetmeye aradı. 1504 (909) tarihinde, maiyetine topladığı Türk ve Moğullardan mürekkep 20 000 kişilik bir kuvvetle, Hinduküs dağları üzerinden sür'atle Afganistan'a geçerek Kâbil'i muhasara ve zaptetti.

Babur, Kâbil'de yerleşti. Afganistan'da elde ettiği yerleri asker ve kumandanlarına taksim ettiği gibi, Özbek istilâsı karşısında Fergana ve Semerkand'den kaçış gelen halkı da bu yeni sahaya yerleştirdi. Bu halk, Babur için askerlik cihetinden pek faydalı olmuştu. Babur'un Kâbil'i zapt ile bu havalide yerleşmesi müstakbel hayat ve faaliyetlerinde önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü Kâbil, Hindistan'ın istilâsi için en

mühim bir hareket yeri idi. Şu kadar ki; Babur Şah, Afganistan'da hiç de sâkin kalmadı; uzun müddet çapulcu ve âsi yerli kabilelerle uğraşmak, harbetmek mecburiyetinde kaldı.

Babur Şah, 1510 (916) kişinda Mehmed Şibanî Han'ın, Safevi hükümdarı Şah İsmail tarafından Merv civarında mağlûp ve katledilmesi üzerine, Maveraünnehî'yi tekrar ele geçirerek arzusuna düştü. Bu defa Şah İsmail'in yardımıyle Maveraünnehî'ni birtakım şehrlerini ve bilhassa Semerkand'le Buhara'yı aldı 1511 (917). Fakat Şibanî Han'ın akrabalari, Babur'u yine mağlûp ettiler ve onu, Maveraünnehî'den çıkarıldılar. Babur Şah bu mağlûbiyetten ve bil'âhare Yavuz Selim'in Şah İsmail'i mağlûp etmesiyle de ümitlerinin büsbütün boşça çıktığını gördükten sonra Kâbil'e döndü 1514 (920). Artık Maveraünnehî'yi kat'iyen terk ederek Hindistan'ın istilâsi için Kâbil'de askeri ve siyasi faaliyetlere koyuldu.

Babur, 1520 yılında Sind'e doğru bir sefer yaptı. Fakat bazı zaruretler onu, önce Kandahar üzerine yürümeğe sevketti. İki yıl muhasaradan sonra Kandahar'ı emir Suca Bey elinden aldı 1522 (928). Kandahar'a ikinci oğlu Kâmurân'ı vali tayin etti. Kandahar'ın zaptı, Babur Şah'ın ötedenberi tasnim ettiği Hindistan istilâsi için artık kesin bir başlangıç mahiyetinde oldu. Bu esnada Babur, Bedehsan ile Sirderya, Sind (İndus) ve Blucistan arasındaki yerleri ihtiiva eden oldukça geniş bir saha üzerinde hâkimiyetini tesise muvaffak olmuştu.

1524 (930) da Sind nehrini geçerek Hindistanda, o zaman en kuvvetli hasmı olan, Delhi (veya Dehli) sultani İbrahim Lüdi'ye karşı hareket etti. İbrahim'in Bahar Han idaresinde yolladığı orduyu mağlûp ederek Lâhur'u aldı ve bütün Pencap'ı eline geçirdi.

Babur Şah, bundan iki yıl sonra da, yine İbrahim Lüdi'ye karşı (29 Nisan 1526 da) Panipat zaferini kazandı. Sultan İbrahim, bu büyük meydan muharebesinde öldü. Babur, bu muzafferiyet üzerine Delhi ve Agra şehirlerini de, arka arkaya, işgal etti. Agra'da sultan İbrahim Lüdi'nin sarayına indi. Babur Şah'ın Panipat zaferi, Hindistan'ın mukadderatı üzerinde kesin bir tesir yaptı. Babur, bu defa Agra'da yerleştı. Bundan sonra da Sind nehrinden ta Bengale'ye kadar olan Hindistan'ın bütün aksamı, birçok Hindli emirler kendisine itaate mecbur oldu. Babur Şah'ın artık büyük emeli tahakkuk etmiş bulunuyordu. Panipat zaferinin kazanıldığı 1526 yılı, aynı zamanda Hind - Türk imparatorluğunun kuruluş tarihi addolunur. Babur 1527 de, Sırkı ile Biyana arasında vaki, Kanya meydan muharebesini de kazandı. Babur, bu tarihten itibaren Gazi unvanını faşımıştir.

Ardı arası kesilmeyen harpler, sürekli mücadeleler Babur Şah'ı çok yıpratmış, sıhhatini günden güne bozmuş, onu her an biraz daha ölümle karşı getirmiştir. Tarihlerde göre Babur, sitma ve müzmin ishalden muztaripti. Babur Şah, artık son günlerinin sür'atle yaklaştığını anlıyordu. Bunun üzerine devletin ileri gelenlerini topladı, ve onlara oğlu Hümayun'un hükümdarlığını kabul ettirdi. Babur Şah, bundan biraz sonra, yani 26 Aralık 1530 (5 Cemaziyelevvel 937) tarihinde Agra'da vefat etti. Vefatında, kırk sekiz yaşlarında idi. Babur'un tesmim edildiği hakkındaki rivayetleri kuvvetlendirecek kat'î bir vesika mevcut değildir. İptida Cun'un sol sahilindeki «Nûr-efşân» bahçesine konulan nâşı bilâhare, vasiyeti üzerine, Kâbil'e götürülerek oraya gömüldü.

1646 senesinde, torunu, Şah Cihan tarafından Babur'un Kâbildeki mezarı üzerine muhteşem bir türbe yaptırıldı. Babur'un bu türbesi, Kâbil'in Çârdih denilen yerinde, geniş bir bahçe içindedir. Babur Şah, dört yıl gibi çok az bir zaman içinde, muhayyelesinde daima yaşamış olduğu büyük Hind - Türk imparatorluğunun esaslarını kurmuş, oğlu ve halefi Nâsîrüddin Hümayun'a geniş ve mamur bir ülke, büyük ve kuvvetli bir devlet bırakmıştır. Babur'un olduğu zaman bıraktığı bu devlet, Herat ve Amuderya (Ceyhun) ile Hindüküs arasındaki havalinin bir kısmı hariç şimdiki Afganistan, şarkta Bengale, garpta Gücerat ve Râcistan hariç Hindistanın şimalindeki o geniş ve münbit mintakayı ihtiiva ediyordu.

ŞAHSİYETİ : Babur Şah, muhakkak ki tarihinin himizin; umumiyetle Şark kültür tarihinin belli başlı büyük simalarından biridir. Onun ilim, bilhassa sanat ve edebiyat sahasındaki kudretli şahsiyeti, siyaset ve askerlik sahasında da cidden müstesna bir zekâ olarak tecelli eder. Binaen-aleyh Babur'un, birkaç cephe'den tetkiki icabeden, bu güzide şahsiyetinin, burada, umumi hatlarını söylece tesbit ve hulâsa edebiliriz:

Babur Şah emsalsiz bir şeçate, yüksek bir iradeye malik bir kumandan olduğu kadar ülkücü, otorite sahibi bir devlet adamıdır. O, zekâsı, kahramanlığı, yılmaz azmi ve medenileştirme kabiliyeti ile Türk'ün en iyi hasletlerini kendinde toplamıştır. Babur'un da, yaratıcı kudrete malik olan diğer büyük, tarihi şahsiyetler gibi sadece kendi azim ve zekâsiyle ne kadar muazzam işler başarmış olduğu görülür. Yüksek zekâsının, çelik gibi, sağlam iradesinin yarattığı o büyük, kuvvetli devlet yillarda devam etti.

Babur Şah filen hem devletin, hem hükümetin, hem de ordunun reisi idi. Bununla beraber, devlet ve ordu işlerinde Beyleri ile meşveret eder, görülecek bir işin onların da reyi munzam olarak görülmesine itina eylerdi. (Babur'un askeri dehası önünde hayran olmak mümkün değildir. O, en çetin, en müşkül haller içinde de, on beş bini aşmayan ordusu ile büyük kütüpleri en sanatlî ve kesin surette yenmeye muvaffak

olmuştur. Kanva meydan muharebesi (17 Mart 1527) Babur'un sevkulceyş ve ordu ruhiyatı üzerinde ne derin bir vukuf sahibi olduğunu apaçık göstermektedir.) Babur Şah, ilk zamanlarda duçar olduğu askeri muvaffakiyetsizliklerden parlak zafer ve ikbal günlerine kadar, pek çok maceralar geçirmiş, korkunç ve tehlikeli anlar yaşamış; otuz altı yıl didinerek hiçbir felâket sırasında en ufak bir yıldızlık eseri göstermemiş, azim ve cesaretini kaybetmemiştir. Babur'un emsalsiz muvaffakiyetleri, bilgisiyle beraber, bütün işlerinde nefsine ve taliine olan sarsılmaz inan ve güveninden doğmuştur, diyebiliriz.

Babur Şah, zihinde tasarladığı o muazzam imparatorluğu, Maveraünnehir'de babasından kalan topraklar üzerinde tesis imkânsızlığını görünce, bu büyük ülküsünün başka şartlar ve muhitler dahilinde tahakkukunu aramış, onu daha uzak, fakat daha zengin bir ülke üzerinde gerçekleştirmiştir. Babur, Anadolu'nun bir iki mislinden büyük bir ülkeyi def'aten fethetmiş, ve ömrünün sonuna kadar onuu müdafaa ve imar ile uğraşmıştır.

Babur kılıç kullanmakta, ok atmakta, binicilikte ne kadar mahir ise; fertleri ve kütüleleri sevk ve idare içinde de o nisbetté muvaffakiyet sahibi idi. O, idare ve ordunun intizamı kadar, imparatorluğu dahilindeki halkın refahını temin için de çalışmıştır. Zamanında devlet henüz teessüs devresinde olmakla beraber, yine birçok sahalarda memleket ve halkın refah ve umrânı yolunda birçok mühim işlerin yapıldığı görülür.

Hayatı sürekli bir faaliyet, cidal hamleleriyle dolu olan Babur Şah, bir taraftan harbeder, öbür taraftan av sporları yapar; macunlu, rakıslı, şarkılı, meddahaklı muhteşem içki âlemleri tertip ederken bu arada ilim ve

bilhassa edebiyatla da istigale vakit bulmuş, bir takım kıymetli eserler yazmıştır. Onda kitap okuma, öğrenme, hulâsa ilmî sahada çalışma hevesleri de hiçbir an tevakkufa uğramamıştır. Panipat muharebesinden biraz evvel Milvat kalesini aldığı vakit bile Gazi Han'ın kütüphanesine girmiş ve bütün geceyi orada geçirmiştir, ancak güneş doğduktan sonra karargâhına dönmüştür.

Babur'un; o dalgalı, dağdağalı geçen devlet hayatı yanında ciddî bir fikir faaliyeti de vardır. Yazdığı eserler, Babur'un fikri, edebî sahadaki büyük kabiliyet ve meziyetlerinin beliğ, parlak birer misalidir. Babur'un edebî ilimlere, nazım tekniğine ciddî surette vukufu vardı. Aruz risalesi bunu açıkça gösterir. Eserleri okunduğu zaman lisanının temiz, edasının tabii olduğu görülür. O, bütün eserlerini Çagatay türkçesile yazmıştır. Bununlaberaber Babur, farsçayı da türkçe kadar mükemmel söyleş ve yazardı. Fakat, Babur'un idealist bir adam oluşu onu, farsçaya iltifat etmeyerek eserlerini ana dili olan türkçe ile yazmağa sevketmiştir.

Babur Şah muvaffak bir idareci, yüksek heyecanlı bir şair, iyi bir musikişinas, mükemmel bir sportmen olmak gibi beşeri kabiliyetlerin birçoğunu nefsinde toplamış kültürlü bir insandır. Babur'u Nevâiden sonra yetişen başlıca Çagatay şairleri arasında birinci derecede saymak lazımdır. Babur'un sarayı âlim, şair ve musikişinasların bir mecmâî idi. O, bu sınıf insanlara büyük iltifat ve ibzallerde bulunur, onları cidden himaye ederdi. Sarayında tertip ettiği meclislerde ilim, san'at ve edebiyat meseleri görüşülürdü. Kendisi iyi saz çalar, besteler tanzim ederdi. Ruhunda güzel sanatlara karşı derin bir incizab duyardı. Babur «Hat-tı Baburi» denilen bir yazı da icad etmiştir. Bununla yazdığı bir Kur'anı, Mekkeye göndermiştir.

Babur Şah, yaradılışa emsalsiz derecede cömerd bir insandır. Panipat muharebesinden sonra Hind padişahlarının büyük hazineleri, nihayetsiz serveti eline düşüğü zaman bunu yanındaki oğul, akraba, bey ve askerlerine pay etmiş; fertlere, halka dağıtmış; kendisine hiçbir şey bırakmamıştır. Babur, maiyetindeki insanlara karşı daima merhametli davranışmıştır. Kendisine yapılan en ufak hizmeti, bir hükümdara lâyık surette mükâfatlandırdı. O, ancak, mütemadiyen isyan eden, yol kesen, yağmacılık yapan aşiretlere karşı şiddet göstermiş, onları ezmekte bir lâhza tereddüt etmemiştir.

Babur Şah'da yüksek bir aile muhabbeti de vardır. Onları pek çok severdi. O, Hanefî mezhebine mensup samimi bir Müslümandı. Fakat taassup, kafasında asla yer bulmamıştı. O, bu samimi Müslümanlığına rağmen millî, ırkî düşünce ve gayelerinden hiçbirini yabancı bir kültür ve akidenin verdiği manevî, fikri tesirler karşısında asla feda etmemiştir. Türk milletinin kahramanlığını, yüce hasletini şiirlerinde tekrarlıyarak Türkliği ile iftihar etmiştir. Hulâsa, Babur, hayatını fevkalâde bir beden ve fikir faaliyeti içinde geçirmiş büyük bir Türk hükümdarı, şair ve mütefekkiridir. Yaratıcı ve mümtaz şahsiyetinin teşekkülünde, taliinin parlaklığında bu faaliyeti büyük bir rol oynamıştır.

Babur Şah'ın bu ilmî, fikri ve siyasi faaliyetleri yanında o nisbettte önemli bir de imar mesaisi vardır. Babur sadece şehirler, ülkelere zaptı ile kalmamış; memleketinin birçok yerlerinde ve bilhassa Kâbil ve Agra'da cami, saray, medrese, han, hamam, hastahane yaptırmak suretiyle birtakım medeni ve ilmî müesseüler vücuda getirmiştir. Babur, Hindistanda bilhassa su işlerine de önem vermiş, almış olduğu birçok sulama tedbirleriyle memlekette bir sürü bağı, bahçe ve bos-

tanlar meydana gelmiştir. Üzüm, kavun gibi birtakım meyvaların yetiştirilmesini Hindistan'a Babur sokmuştur.

Bütün bu çalışmalarla imparatorluk dahilindeki büyük imar faaliyetinin gelişmesi, ilim ve fikir hayatının teessüs ve inkişafı için esaslı bir zemin de hazırlamıştır. Babur Şah'ın Hind - İslâm medeniyetine çok büyük hizmetleri olmuştur. Öğulları da bilhassa Âlemgir (Evrenkzâb) kadar devam eden iki asırlık bir zaman içinde, Babur'un fikir ve umran sahasındaki bu müsbet faaliyetlerini devam ettirmiştir. Babur ve halefleri zamanında Hindistan büyük, muhteşem bir Türk - İslâm medeniyetinin merkezlerinden birini teşkil etmiş, bunun eser ve izleri uzun yıllar payidar olmuştur. Babur Şah'ın şahsiyetilarındaki şu şartlara son verirken devrinin içtimai mühim bir tezahürünü de burada kaydetmeden geçmek istemedik. Babur devrinin ädet ve gelenekleri arasında en ziyade göze çarpan bir hususiyet de kadınların haremlerde birer süs olmayıp içtimai ve siyasi hayatı karışan erkeklerle eşit şartlar içinde yaşamış olmalarıdır. Binaenaleyh bu önemli içtimai durumu, Babur'un bilhassa hatıralarında büyük bir vuzuhla görüyoruz.

ESERLERİ : Bu âlim ve bilhassa şair büyük Türk hükümdarının «Mübeyyen» isminde fikha (İslâm hukukuna) aid bir mesnevisi, «Risalei Validiye Tercümesi» adında manzum sofîyâne (Mystique) bir eseri, «Divan»ı ve yegâne nushası Paris'te Bibliotèque Nationale'de olan «Arûz risalesi» ile hususi, siyasi, askeri, fikri ve edebî hayatına ait hatırlarla seyahatlerini ihtiva eden ve muhtelif Avrupa dillerine de tercüme edilmiş olan meşhur «Baburnâme»si vardır. Babur Şah'ın şahsi ve eserleri Garp ilim âleminde eskidenberi dikkati çekmiş ve bu hususta bir çok şeyler de yazılmıştır.

Arûz Risalesi : (Bu risale eski Türk nazım şekillerini gösteren, bu hususta değerli malumatı ihtiva eden pek mühim bir menbâdır. Babur Şah bu risalesinde, o zamana kadar kullanılan vezinlere kendisinden ve başka şairlerden türkçe ve farsça misaller getirmiş, yeni ihtiira' ettiği vezinlere ise yalnız türkçe misaller kayd etmiştir.) Babur'un edebî ilimlerle ciddî surette uğraşlığını gösteren bu eser, tahminen 1525—1527 (932—934) yılları arasında yazılmıştır. Arûz risalesi, bundan yirmi yıl kadar evvel (1923) de Profesör M. Fuat Köprülü tarafından Bibliotèque Nationale'de bulunarak, ilk defa ilim âlemine tanıtılmıştır. Bibliotèque Nationale'deki bu yegâne nusha, 1538 (945)de Hacı Mehmed Semerkandî adında bir zat tarafından istinsah edilmiştir.

Profesör M. Fuat Köprülü, *Türkiyat mecmuası*'nın ikinci cildinde (s. 219—242) Tuyuğ'lar hakkında yazdığı

değerli bir makalede, Babur'un bu eserinden de bilmü-nasebe bahsetmiştir. (Bu hususta ayrıca bakınız : Fuat Köprülü, Türk dili ve edebiyatı hakkında araştırmalar, İstanbul 1934, s. 240—244).

Mübeyyen : İslâm hukukuna ve bu meyanda bir takım sefer meselelerine temas eden Mübeyyen, arûz vezniyle ve mesnevi şeklinde yazılmış manzum bir eserdir. Bu risale 1521 (928) de tamamlanmıştır. *Mübeyyen'in* noksan bir mushası, Rus müsteşriklerinden Berezin tarafından da 1857 senesinde Kazan'da neşredilmiştir.

Risalei Vâlidiye Tercümesi : Bu sofîyâne eser büyük Türk sofisi Hoca Ubeydullah Ahrarî'nin, tasavvuf ahlâkına dair yazdığı meşhur bir risalesinin, Babur Şah tarafından 1528 (935) de Çagatay türkçesine tercümesidir. Bu tercüme, arûz vezniyle ve mesnevi şeklinde yazılmış olup 243 beyitlik küçük ve ta'lîmî mahiyette bir risaledir. Pr. M. Fuat Köprülü, bu tercümenin bir metnini, 1331 yılında, Millî Tetebbular Mecmuası'nın birinci sayısında (s. 113 — 124) aynen neşretmiştir.

Divân : Babur Şah'ın edebî şahsiyetini en iyi tebarüz ettiren şüphesiz Divân'ıdır. Babur'un bu Divanı onu, XVI.inci asırın en büyük ve heyecanlı bir Çagatay-Türk şairi addettirecek kadar kıymetli ve şahsi şiirlerle doludur. Gazel, mesnevi, rubâi, kît'a, tuyuğ, muamma ve müfred'lerden mürekkep olan bu türkçe divân'da Babur'un bazı farsça şiirleri de vardır. Gerçi Babur'un bu şiirlerinde, kendinden evvelki şairlerin ve bilhassa Nevaî'nin bariz tesirleri de yok değildir. Fakat Babur, bütün şiirlerinde sadelikten, tabiilikten ayrılmamış; ince ve hassas ruhunun samimi heyecanlarını büyük bir kudretle ifade etmiştir. Babur Divanı'nın bizde hâlâ basılı olmayışı edebiyatımız için büyük bir noksan

teşkil eder. Onun sade, samimi, tabii bir üslûp ve eda ile yazdığı manzumeleri, Türkiye Türklerini, gerek tarz ve gerek mâna bakımından asla yadırgatmaz.

Rus müsteşriklerinden, A. Samoiloviç, Babur'un divanını «Mecmua-i eş'ar-i Babur Padişah» adı altında, 1917 senesinde Petrograt'da (İlyas Mirza Buraganski matbaasında) neşretmiştir. Rusça bir mukaddimeyi ihtiva eden bu divanın metin kısmı, Babur'un gazel, rubâi vesaire şiirleriyle beraber Risalei validiye tercümesini de şamil olmak üzere, 90 sahife tutmaktadır. Divâna, Babur Şah'ın bir resmi ile eserin orijinal iki sahifesiin fotografisi de ayrıca ilâve edilmiştir.

Pr. M. Fuat Köprülü de Millî Tetebbular mecmua-sında (sayı 1—4) Babur Şah'ın gazeliyatını neşretmiştir.

Baburnâme : Babur Şah'ın en meşhur ve ilim âleminde en çok şöhret kazanmış olan eseri, 1525—1530 seneleri arasında yazdığı «Baburnâme» sidir. Bu eser eski kaynaklarda «Vakiat-i Baburî», «Vakanâme» ve «Tüzük-i Baburî» gibi muhtelif adlarla zikredilmiştir. Fakat bizzat Babur, bu eseri için hatırlatında daima «Vakayı» adını kullanmıştır. Babur'un bu hâtıratına «Baburnâme» denilmesi çok sonraları ortaya çıkarılmış bir unvanıdır. Maamafih bütün bunlara rağmen eser, bugün tamamiyle Baburnâme adı altında tanınmıştır.

Baburnâme, Babur Şah'ın 1483 den 1530 yılına, yani doğumundan ölüm yılina, kadar olan hayat ve hâtıralarını ihtiva eder. Baburnâme'nin son satırları, eğer esere sonradan ilâve edilmiş değilse, Babur'un ölüm saatine kadar hâtıra yazmakta devam ettiğini gösterir. Babur Şah eserini çok temiz, canlı ve açık bir Çagatay türkçesile yazmış; bütün hayat ve müşahedelerini burada pek samimâne nakil ve ifade etmiştir. Babur Şah bu eserinde düşmanlarına karşı bile hemen

hemien fena bir lisan kullanmamış, onların kusurları ile beraber faziletlerini de olduğu gibi tesbit etmiştir. Müşteşrikler arasında Babur, bu hâtıralarından dolayı, Şark'ın Jül Sezar'ı diye maruftur. Hakikaten Sezar'dan sonra Babur'a kadar hiçbir hükümdar böyle samimi, içten, doğru hâtırât bırakmış değildir.

Baburnâme'de, Babur Şah'ın sadece maceralarla dolu olan hayatı değil, gördüğü, geçtiği o binbir çeşit şehir ve toprakların tabii ahvali, ictimai hayatı, temas ettiği birçok kabile ve kavimlerin fikri ve ruhi bütün akide ve gelenekleri de derin bir müşahede ve tahlil kudreti içinde, cazip bir üslûpla tasvir edilmiştir.

Baburnâme, o devir Türk tarihi ve ictimai hayatı bakımından pek mühim bir kaynak mahiyetindedir.

Baburnâme ilk defa, torunlarından Ekber Şah'ın emriyle Han-i Hanan Abdurrahim Mirza tarafından, XVinci asırın sonlarında, farsça'ya tercüme edilmiştir. Avrupada bu meşhur eser, yine ilk defa olarak, bu farsça tercümesiyle tanınmıştır. Baburnâmenin şimdije kadar Çagatay türkçesile yazılmış iki nushası ele geçmiştir. Bunlardan biri, 1857 de, meşhur Rus müşteşriklerinden Profesör N. İlminski tarafından Kazan'da Darülfünun matbaasında bastırılmış olan nushadır. Bu nusha büyük kit'ada 508 sahifeden ibaret olup rusça bir mukaddimeyi de ihtiva eder. Fransız müşteşriklerinden Pavet de Courteille bu nushayı, fransızcaya tercüme ederek 1871 senesinde iki cilt halinde neşretmiştir.^[*].

Baburnâmenin ikinci nushası, Haydarabad'da Sâlarcenk kütüphanesinde bulunan nushadır. Bu nusha, Gibb Memorial serisinin birinci cildi olarak A. S. Beveridge tarafından Leyden'de 1905 senesinde faksimile (tipki basım) halinde, ve İngilizce bir mukaddime ile

[*] N. İlminski, Baber-Nâmeh (Diagataice ad fidem codicis Petropolitani) Kazan, 1857.

neşredilmiştir^[*]. A. S. Beveridge, bilâhare (1922 senesinde) Baburnâmeyi iki cild olarak İngilizeye de tercüme etmiştir. Müşteşrik Beveridge'nin bu iki ciltlik Baburnâme tercümesi, birçok hasiyeleri, tetkikleri, ilâveleri, fihristleri ve Babur Şah'ın hayatı ait bir hayli notları ihtiva etibariyle bu sahada en çok istifadeye şayan bir eserdir. Baburnâme, almancaya da tercüme olunmuştur.

Babur Şah'ın bu meşhur eseri, son zamanlarda Türk Tarih Kurumu tarafından, Profesör Reşit Rahmetî Arat'a çagataycadan Türkiye türkçesine çevrilerek Vakayı (Baburun hatıratı) adı altında neşre başlanmıştır (Ankara, Tarih Kurumu matbaası 1943, birinci cild. II. Seri - No. 5 a). Birinci cildi basılmış olan bu esere, Kurumun üyelerinden Y. Hikmet Bayur tarafından Baburnâmeye ait umumî bazı malumat ve mütaleaları havi bir önsöz (S. 5-21) ile Timurun oğulları ve Babur hakkında uzun ve cidden değerli bir de tarihî özet (S. 23-138) yazılmıştır. Profesör Reşit Rahmetî tarafından yapılan bu çevirmenin, fransızca ve İngilizce tercümelerinden daha üstün olduğunu Bayur önsözünde bîlhassa kaydetmektedir.

[*] The Babur-name by Amette S. Beveridge. Printed for the Trustees of the «E. J. W. Gibb Memorial» (Vol. I) Leyden-London, 1905

[Baburnâme'nin çagatayca aşlından] :

«Tangrı Teálaniň inayeti bilen ve Hazreti an server-i kainatnîň şefaati bilen ve çihâr yâr-ı bâ safalarınıň himmeti birlen sişenbe günü ramazan aynı bişide tarih sekiz yüz toksan tokuzda Fergana vilâyetide on iki yaşta padişah boldum. Fergana vilâyeti bişinci iklimdindur, mamurenin kenaresında vaki bolubtur. Şarkı Kâşgar, garbi Semerkand, cenubi Bedahsanıň serhadi taglar. Şimalida egerçi burun şehirler bar ikendur, misil Almalık ve Almatu ve Yangı, kim kitablarda Otrar kent bitirler, Moğul ve Özbek cihetedin bu tarihde bozulubtur, asla mamure kalmabdur. Muhtasar vilâyettür, aşlık ve meyvası firâvan, girdagirdi tag vaki bolubtur, garbi tarafida kim Semerkand ve Hocend bolgay tag yoktur; işbu canibtin özge canibtin kişi yağı kilemes. Seyhun deryâsı, kim Hocend suyuga meşhurdur, şark ve şimali tarafdın kilib bu vilâyetniň içi bile otub garb sâri akar, Hocendniň şimali Fenaketin cenubi tarafdın, kim hâlâ Şahrûhiye meşhurdur, otub, yine şimalga meyil kılıb Türkistan sâri barur. Türkistandin hayli kuyırak bu deryâ tamam kumga siñer, hiç deryâga katılmaz, yeti pâre kasabası bar bisi Seyhun suyuň cenubi tarafida iki şimali canibide, cenubi tarafı dağı kasabalar.

Biri Endican'dur, kim vasatta vaki bolubdur, Fergana vilâyetiniň payitahtıdır. Aşlığı vâfir, meyvası firâvan, kavun ve üzümü yahşı bolur. Kavun mahallide faliz başında kavun satmak resim bolmas. Endicannıň naşbatisidin yahşırak naşbatı bolmas. Mâveraünnehirde Semerkand ve Keş Kurgandıň sonra moudın ulurak kurgan yoktur, üç dervâzesi bar, Ereki cenub tarafida vaki bolubtur, tokuz tarnav su kırer bu aceb-türk kim bir yıldır hem çıkmaz. Kal'aniň girdagirdi

BABUR'DAN BAZI PARÇALAR

[Arûz risalesinden] :

«Tarhanî. Bu vezin bile recez vezninin arasında tefavüt bir sebeb-i hafiftür. Eger bu vezninin evveliga bir sebeb-i hafif artursak recez vezni bolur, niçün kim:

*Bu çarhınıň men körmegen cevr-ü cefası kaldı mu
Hem hasta könlüm çekmegen derd-ü belâsı kaldı mu*
Etrak arasında bir sürüd bar kim Tarhanî dirler. Bu vezni aña taksim kılurlar. İki devirde bağlanıbdur, taksimi bir devirde ve ayalgusu bir devirde».

Tükiye türkçesine göre :

Tarhanî. Bu vezin ile recez vezninin arasındaki fark, bir sebeb-i hafiftir [*]. Eğer, bu veznin önüne bir sebeb-i hafif ilâve edersek recez vezni olur, nasıl ki :

*Bu çarhin ben görmedik cevr-ü cefası kaldı mı
Hem hasta gönlümün çekmedik derd-ü belâsı kaldı mı*

Türkler arasında Tarhanî denilen bir beste vardır. Tarhanî vezni üzerine bestelenir. Bu beste iki devre taksim edilir. Birinci devir güfteli olan kısımdır; diğeride bu kısımdan sonra çalınan saz neğmesidir.

[*] Burada, sebeb-i hafif bir aruz tabiridir. Sebeb, iki harften ve iki kısımdan ibarettir. Harflerin ikisi de harekeli olursa buna sebeb-i sakil; birinci harekeli ikinci sakın olursa buna da sebeb-i hafif denir. Feilâtün de (Fei) sebeb-i sakil; Müstefilün de (Müs) sebeb-i hafiftir.

hendekniñ taş yanı senkristolik şahrahă tüşübtür, kal'anıñ girdagirdi tamam mahallattur, bu mahalle birle kal'aga fasila öşbu hendektur ve yakası dagı şahrahtur. Avı kuşı dagı köp bolur; kırgavlı bihad semiz bolur andak rivâyet kıldilar kim bir kırgavlını eskenesini tört kişi yiyib tükete olmaydur. İli Türk-tür, şehir ve bazarısında Türkî bilmes kişi yoktur. İliniñ lâfzı kalem birle rasttur anı ucun kim Mîr Ali Şîr Nevarî'nîñ musannifatı bâ vücûd kim Herat'da neşvü-nemâ tabibtur bu til biledür. İliniñ arasında hasen haylı bardur. Yusuf Hoca, kim müzikide meşhurdur, Endicanıdır. Havasını ufuneti bar, güzler bizkek köp bolur.» [Baburnâme, S. 2 ve 3]

* *

«Evlâdi. Uç oğul bis kız Mirzâdin kalib idi, bari oğlanlarından uluk min Zahîrüddin Muhammed Babur idim. Minîn anam Kutluk Nigâr Hanım idi, yine bir oğul Cihangir Mirzâ idi mindin iki yaş küçük idi, anıñ anası Moğulniñ tümen bigleridin idi. Fatma Sultan atlîk, yine bir oğul Nâsır Mirzâ idi, anası Endicanlık idi, gonceçi idi Ümid atlîk mindin tört yaş küçük idi. Bari kızlarından ulug Hanzâde Begim irdi minîn birle bir tutgan irdi, mindin bis yaş ulug irdi, min Semerkandını ikinci növbet alganda bâ vücûd kim Şîbanî Handin kişi birle Ser-i Pulda çıkış ub anca kim imkânı bar idi sa'yü ihmamdin taksir kılmaduk, niçün kim mahallîda mezkûr bolgusıdır şikest tabib kılıb bis ay kal'adarlık kıldım, kal'adarlık zabtî ve istihkâmî ve serdarlıkta taksir bolmadı. Etraf ve cevanibdagı padişah ve biglerdin hiç nevi meded ve muanvet bolmadı, meyus bolub salib çıktım.

Ol fetrette Hanzâde Begim Muhammed Şîbanî Hanga tüşüb idi, bir oğul bolub irdi Hurrem Şah atlîk,

makbul oğlan idi, Belh vilâyetni aña birib idi atası Ölgendin soniñ bir iki yıldın kiyin Tangrı rahmetiga bardi. Şah İsmail Özbekni Merv'de baskanda Hanzâde Begim Merv'de idi, minîn cihetimdin yahşı körüb andin uzatılar, Kunduz'da kelib maña katıldılar, müfarakat imtidâdi on yıl bolub idi, min ve Muhammedî Kökeltaş ikev kildük, Begim ve Begimni yavugudagılar tanımadılar, bâ vücûd kim atımı ayittim, kem müddettin soñra tanıdilar.» [Baburnâme, S. 10 ve 11]

* *

[Vakayı adındaki tercümesinden]:

«Salı günü 5 Ramazan 899 da, Fergana vilâyetinde, on iki yaşında padişah oldum. Fergana vilâyeti beşinci iklimindendir ve mamurenin kenarındadır. Şarkı: Kâşgar, garbi: Semerkand ve cenubu: Bedâhanın hududu olan dağlardır. Evvelce şimalinde, Almalık, Almatu ve Yangı [kitaplarda Otrar yazarlar] gibi şehrler varmış; fakat bugün Moğul ve Özbekler tarafından tahrîp edilmiş ve hiçbir mamure kalmamıştır. Küçük bir vilâyettir. Hububat ve meyvası boldur. Etrafi dağlıktır, yalnız Semerkand ve Hocend'in bulunduğu garp tarafında dağ yoktur. Kişi, bu cihetten başka, hiçbir yerden düşman gelemez. Hocend suyu ismiyle meşhur olan Seyhun nehri, bu ülkenin şimali şarkisinden gelir ve içinden geçerek, garbe doğru akar; Hocend'in şimali ve bugün Şahruhiye adı ile meşhur olan Fenaket'in cenubundan geçip tekrar şimale dönerek Türkistana doğru gider. Türkistandan epeyce aşağıda bu nehir büsbütün kumlar arasında kaybolur ve hiçbir nehre karışmaz. Beşi Seyhun nehrinin cenubunda ve ikisi şimalinde olmak üzere, yedi kasabası vardır.

Endican, cenup tarafındaki kasabalardan biri olup

ortadadır ve Fergana vilâyetinin payitahtıdır. Hububatı çoktur, meyvası boldur; kavun ve üzümü iyidir. Kavun zamanında tarlada kavun satmak âdet değildir. Endican naşpatisinden daha iyi naşpati bulunmaz. Maverannehir'de, Semerkand ve Keş kurganlarından sonra, bundan daha büyük kurgan yoktur. Üç kapısı vardır. Ereğî cenup tarafındadır. Hayrete şayandır ki, buraya dokuz atır (Tarnav) su girdiği halde, hiçbir yerden çıkmaz. Kal'enin etrafındaki hendegin dışında, taş döseli büyük yol bulunmaktadır. Kal'enin etrafı mahallelerle çevrilmiştir. Bu mahalleler kal'eden bu hendek ve onun yanından geçen büyük yol ile ayrırlar. Av ve kuşu da çoktur. Sülünen pek semiz olur. Bir sülinen budunu dört kişi yese, bitiremezmiş. Ahalisi Türkür. Şehir ve pazarda türkçeyi bilmeyen kimse yoktur. Halkın konuşma dili, yazı diline uygundur. Nitikim Mir Ali Şir Nevaî'nın eserleri, Herat'da neşvünema bulduğu halde, bu dil ile yazılmıştır. Ahalisi arasında güzeller çok bulunur. Musikide meşhur olan Yusuf Hoca, Endicanlıdır. Havası, sıhhate muzırdır ve sonbaharda sıtmaçok olur.»

* * *

* * *

Çocukları: Mirzâ'nın üç oğlu ile beş kızı kalmıştı. Bütün oğullarının en büyüğü, ben, Zahîrûddîn Muhammed Babur idim. Annem Kutluk Nigâr Hanım idi. Diğer bir oğlu, benden iki yaş küçük olan Cihangir Mirzâ idi. Annesi Mogolların Tümen beylerinden Fatma Sultan idi. Diğer oğlu, Nâsîr Mirzâ idi. Annesi Endicanlı, Ümid adlı, bir cariye idi. Benden dört yaş küçükti. Kızlarının en büyüğü, benim öz kardeşim olan Hanzâde Begim idi. Benden beş yaş büyüktü. Ben, Semerkandi ikinci defa aldığı zaman, Ser-i Pül'de mağlûp olmama rağmen, gelip beş ay kal'eyi müdafaa

ettim. Fakat civardaki padışah ve beylerden hiç yardım görmediğimden, me'yus olarak, bırakıp çıktım.

O fetrette Hanzâde Begim, Muhammed Şîbanî Han'ın eline düşmüştü. Ondan Hurrem Şâh adlı bir oğlu oldu. Makbul bir oglandı. Belh vilâyetini ona vermişti. Babası öldükten bir iki yıl sonra, o da Tanrı rahmetine kavuştu. Şâh İsmail, Özbegi Mervde mağlûp ettiği zaman, Hanzâde Begim orada idi. Benim yüzümden iyi muamele edip gönderdiler. Kunduz'da gelip bana iltihak ettiler.

Birbirimizi görmiyeli on senे olmuştu. Ben ve Muhammedî Kökeltaş, ikimiz görmeğe gittik. Begim ve Begim'in yanındakiler beni tanımadılar. Ancak adımı söylemekten sonra tanıyalıdiler. Kızlarından biri Nâsîr Mirzâ ile öz kardeş ve benden iki yaş büyük olan Mihr-Banu Begim idi. Şehr-Banu Begim de Nâsîr Mirzâ'nın öz kardeşi idi. Benden sekiz yaş küçüktü. Diğer bir kızı da Yadîgâr Sultan Begim idi; annesi, Ağa Sultan adlı bir cariye idi.

Diger Karagöz Begim dedikleri, Rukiye Sultan Begim idi; annesi, Mahdum Sultan Begim idi. Her ikisi de Mirzânın ölümünden sonra dünyaya gelmişlerdi. Yadîgâr Sultan Begim'i, benim büyük annem İsen Devlet Begim büyütmüştü. Şîbanî Han, Endican ve Ahsî'i aldığı vakit, Yadîgâr Sultan Begim, Hamza Sultan'ın Abdüllâtif Sultan adlı oğlunun eline düşmüştü. Ben, Hamza Sultan kumandasındaki sultanları Hûtâlân vilâyetinde mağlûp ederek, Hisar'ı aldığım zaman, bana iltihak etti. Bu fetret zamanında Rukiye Sultan Begim, Câni Bey Sultan'ın eline düştü. Bir iki oğlu oldu; fakat yaşamadılar. Şimdi kendisinin de Tanrı rahmetine kavuştuğu haberi geldi.»

* * *

«Semerkand kadar güzel bir şehir dünyada az bulunur. Beşinci iklimdendir. Tüli: 99, remz nücumu: 56 derece ve dakika, arzı: 30 derece ve dakikadır. Şehri Semerkandır. Vilayetine Maveraünnehir derler. Hiçbir düşman şiddet ve üstünlükle, bunu efe geçiremediği için «Beldei mahfuz = kapalı şehir» derler. Semerkand, Emir-ül-mü'minin Hazreti Osman zamanında, İslâmiyeti kabul etmiştir. Sahabeden Kusem bin Abbas buraya gelmiştir. Mezarı, Âhenin kapısının dışındadır ve hâlâ Mezar-ı Şah adıyla maruftur. Semerkandi İskender tesis etmiştir. Mogul ve Türk ulusları Semiz-Kend derler, Timur Bey burasını payitaht yapmıştır. Timur Beyden önce ve onun gibi büyük bir padişah Semerkandi payitaht yapmış değildir. Sur üzerinden kurganın uzunluğunun ölçülmescini emrettim; ölüdüler, on bin altı yüz kadem çıktı.

Ahalisi tamamen sünni, pâk-mezheb, şeriate bağlı ve dindardır. Hazreti Peygamber zamanındanberi, Maveraünnehirde o kadar İslâm imamlar yetişmiştir ki, hiçbir vilâyetten bu kadar imamın çıktığı malûm değildir. Kelâm imamlarından olan Şeyh Ebu Mansur, Semerkandin Mâtûrid adlı mahallesindendir. Kelâm imamları iki fîrkadır. Birine Mâtûridiye, diğerine Eş'ariye derler. Mâtûridiye, bu Şeyh Ebu Mansur tarafında kurulmuştur. Sahih-i Buhâri sahibi Hoca İsmail de Maveraünnehirdendir. Hidâye sahibi Fergana'nın Merginan adlı vilâyetindendir. İmam Ebu Hanife mezhebinde Hidâye'den daha mûteber bir Fıkıh kitabı yoktur. Fergane de Maveraünnehr'e dahil olup, mamurenin kenarında bulunmaktadır.

Semerkand'ın şarkında: Fergana ve Kâsgar, garbinde: Buhara ve Harzem, şimalinde: Taşkend ve Şâhrûhiye [kitaplar Şaş ve Benaket yazarlar] ve cennubunda: Belh ve Tirmiz bulunmaktadır. Kûhek suyu,

Semerkandin şimalinden akar ve ondan iki kürûh mesafededir. Bu su ile Semerkand arasında Kûhek dedikleri bir tepe vardır. Nehir bunun eteğinden aktığı için, Kûhek suyu derler. Bu sudan büyük bir kol ayrılmıştır. Derya kadar geniş olan bu suya, Dergam suyu derler. Semerkand'den bir şer'i mesafededir ve şehrin cenubundan akar. Semerkand'ın bağ ve mahalleleri ve bir kazası bu su sayesinde mamurdur. Buhara ve Karagöl'e kadar otuz kırk yigaca yakın bir saha Kûhek suyu ile mamur ve mezrudur. Bu kadar büyük bir nehir olduğu halde, suyu ziraat ve imar için ancak kâfi gelir. Hattâ yazıları Buhara üç dört ay susuz kalır.

Üzümü, kavunu, nart ve diğer meyvaları çok iyidir. Fakat Semerkand'ın, iki meyvası meşhurdur: Elma (Sib-i Semerkand) ve üzüm (Sâhibî-i Semerkand) [S. 46-47].

MECMUA-İ EŞ'AR-I BABUR PADİSAH'DAN:

Cânimâ od saldı ol ruhsare-i zibâ yine
Könlüme ol zülf boldı mâye-i sevdâ yine
Körsetib ruhsar-i zülfîn ol peri-peyker mañâ
Can-u könlümni kılıbdur valih-ü şeydâ yine
Yâr köyindaki tamsin sen mañâ püşt-ü penâh
Sâye-i lütfunni sal çun saña keldim yâ yine
Sadlikni vü feragatni koyup âşik bolub
Mihnet-ü gamni kılıb men özume peydâ yine
Yârge kul men digeç Babür'ni rüsvâ eyledi
Tangrı men dik bendesini kılmasun rüsvâ yine

Bahar eyyamidur dağı yigitlikniñ evânidur
Kitür sâki şarab-ı nâb kim işaret zamânidur
Gehi sahra izâri lâle şeklindin irür gulgûn
Gehi sahn-i çemen gül çehresidin erguvânidur
Yine sahn-i çemen boldu münakkaş renge güllerdin
Meger kim sun'inin nakkaşa renk imtihânidur
Yüzüñ ey serv-ü canım gülşeniniñ tâze gülzari
Kadiñ ey gül hayatım bagınıñ serv-i revânidur
Ni yirde bolsañ ey gül andadur çün canı Babür'niñ
Garibiñga terahhum eyle gil kim anda cânidur

Canimdin özke yâr-ı vefadâr tabmadim
Gönlümdin özke mahrem-i esrâr tabmadim

Canimdir özke cân-i dilefgâr körmedim
Gönlüm gibi gönlüni giriftâr tabmadim
Üsrük köziñe tâ ki göñül boldı mübtelâ
Hergez bu tilbeni yine hûşyâr tabmadim
Naçâr firkati bile huy etmişem nitey
Çün vusliga özümni sezâvar tabmadim
Bâri baray işigiñe bu nevbet ey göñül
Nice ki barib işigine bâr tabmadim
Babür özuñni örketekör yârsizki min
İsteb cihañi munca kılıb yâr tabmadim

Yine göz evide me'vâ kilibsin
Göñül kâşâneside câ kilibsin
Yine sevdây-i zülfîndin nigârâ
Mini aşûste vü şeydâ kilibsin
Gamiñ yok cân eğer birsem gaminâda
Özüñi munca bî-pervâ kilibsin
Kaşîndin mini ok dik taşlar ucun
Yañi ay dik kaşînni yâ kilibsin
Közümdin yaşunub ey bahr-i eltaf
Közümñin yaşını deryâ kilibsin
Sagınmas cennet-ül-me'vanı Babür
Añnin könlide tâ me'va kilibsin

Kara zülfün firakida perişan rûzgârim bar
Yüzüññin iştîyakida ni sabr-u ni kararım bar
Lebin bagrimni kan kıldı közümdin kan revân kıldı
Nike halim yaman kıldı min andin bir sorarım bar
Cihandin maña gam bolsa ulusdin ger elem bolsa
Ni gam yüz munca hem bolsa seniñ dik gamküsarım bar

*Eger muslih min er-i müfsid vü ger âşik min er âbid
Ni işin bar seniñ zâhid miniñki ihtiyarım bar
Figanım aştı bûlbûldin gamı yok zerre bu kuldin
Besi Babır oşal gûldin könülde hârharım bar*

**

*Gök vü semâda ol ey kaşı güya hayâldür
Ya ay başda kökte görungen hilâldür
Ni nevi ohşasun yuziñe âfitab kim
Aniñ zevali bardur ve bu bîzevaldur
Ağzı vü iki zülf vü kadi bolmasa maña
Reyhan vü serv vü gonce körerden melâldür
Uşşak âhi yıldın âsîb tikmesün
Kadîn ki hüsün bağıda nazik nihâldür
Könlümke derd kilgeli ham boldı kametim
Kadim megerki derd yaki dagı daldür
Gerçi vefâ vü mîhrini bîlmes minîn âyım
Lîkin cefâ vü cevirde sahib kemâldür
Her nice bî inayet ise yâr Babir'â
Sin koyma hizmetinñi vü ani ubâldür*

Babur Şah'ın mecmua-i eş'arından alıp yukarıya kaydettiğimiz bu altı gazelinin üslüb ve tahassüs tarzı itibariyle o devir divan edebiyatımızın mahsullerinden hemen hemen farksız olduğu görülür. Necati, Ahmet Paşa, Ahî, Bâkî ve emsali şairlerimizi bütün anat-ı şîriyesiyle nasıl anlaysorsak, Baburu da bu şîirleriyle öylece anlamakta fazla bir zorluk çekmeyiz. Baburun yazı dili, Nevaî'de görüldüğü gibi, klâsik çagataycadır; bizim eski edebî dilimiz gibi, Fars ve Arab dil kültürünün geniş unsurlarını ihtiva eder. İşte bu bakımdan burada Baburun bu şîirlerini Türkiye türkçesine çevir-

meğe lüzum görmedik. Yalnız bu gazellerde geçen bazı çagatayca kelimelerin bize göre manalarıyla bu lehçenin kaidelerine ait bazı hususiyetleri kayd ile iktifa ediyoruz:

Boldı (bolmak'tan) oldu; Körsetib (Körsetmek'ten) gösterip; Maña, Saña = bana, sana; tam = ev, mesken; Koyub (Koymak'tan) terkedip, bırakıp; Ga, ge = İsmîn E hali eki, (Yârga = yâre); Digeç = deyince; Dik = benzetim edati (Âzerîde tek) gibi; Dagı = dahi; Ni, Nı = İsmîn İ hali eki (Könlümni = gönülmü); Din, Tin = İsmîn den hali eki (Şekildin = şeklinden); Niñ, Niñ = sonu ister vokalli ister vokalsız olsun bütün kelimelerin muzafun ileyhilerine gelen ek (Yigitliniñ = yiğitliğin); Gil, gil = arkayık emir eki (eylegil = eyle, yap); tabmadım (Tabmak'tan) bulmadım; Üsrük (Esrik) mest, serhog; Tilbe = deli; Yaşunub (Yaşunmak'tan) saklanıp; Bar = var; Oşal = bu, işbu.

S O N